

Achtung!

Dies ist eine Internet-Sonderausgabe des Aufsatzes
„Svan Materials in a Georgian Manuscript of Mt. Athos (Preliminary Remarks)“
von Jost Gippert (2019).

Sie sollte nicht zitiert werden. Zitate sind der Originalausgabe in
Ġvaçli (Propesori Iza Čantlaže 80 çlisaa),
Tbilisi 2019, 323–326
zu entnehmen.

Attention!

This is a special internet edition of the article
“Svan Materials in a Georgian Manuscript of Mt. Athos (Preliminary Remarks)”
by Jost Gippert (2019).

It should not be quoted as such. For quotations, please refer to the original edition in
Ġvaçli (Propesori Iza Čantlaže 80 çlisaa),
Tbilisi 2019, 323–326.

Alle Rechte vorbehalten / All rights reserved:

Jost Gippert, Frankfurt 2020

Svan Materials in a Georgian Manuscript of Mt. Athos

(Preliminary Remarks)²⁹

Scientific interest in the Svan language began, as we know, in the last decades of the 18th century when scholars like Johann Anton Güldenstädt, Peter Simon Pallas, Julius von Klaproth, and others published the first word lists. It took nearly one more century until the first comprehensive text collections, grammatical accounts, and dictionaries were printed, with Besarion and Ivane Nižaraḡe, both of Svan origin themselves, being the most prominent compilers. The first book that was written in, and entirely devoted to, Svan appeared in 1917, as no. 8 of N.Ja. Marr's "Materials for Japhetic Linguistics"; it was Arsena Oniani's "Collection of Svan names of trees and plants (in the Lāshkh dialect)",³⁰ indispensable for the lexicography of Svan until the present day.

Another early witness of scholarly interest in the botany of Svanetia, probably even older than Oniani's treatise, has recently been discovered in the Ivron monastery of Mt. Athos. In the course of a project aiming to provide a new catalogue of the Georgian manuscripts of the monastery,³¹ five hitherto unknown codices have been detected (now given shelf numbers 88-92), the last of them a copy of Teopile's translation of Apophthegms written down by **Ilia Panculaia** in 1903 (no. 92). Whereas this is a major volume indeed, with a total of 728 pages, no. 88 is rather inconspicuous, comprising only 68 pages; as a matter of fact, it is rather a sketch book than a coherent manuscript, containing printed materials (glued onto several pages) alongside handwritten text and drawings, mostly of plants and mostly in colours. The printed materials (among others from a book on Palestine of 1888)³² suggest that ms. Ivir.georg. 88 was compiled by the end of the 19th century. The handwritten materials contained in it consist of several parts that can be distinguished by format, scribe's hands, or content. The largest part (ff. 15r-29r) is on botanics in general, obviously based on Russian sources, with names and explanations given alongside Russian in Georgian, Latin French, and German (partly transcribed into Georgian script). It is preceded by two minor parts which deal with the botany of Svanetia, esp. with plants used for healing (ff. 7-12 and 6, 13, 14, 14bis), and which include Svan designations of the plants dealt with. The present author intends to provide a thorough edition of the manuscript soon; it may suffice for the purpose of the present volume dedicated to **Iza Chantladze**, to give a preliminary account of the contents relevant to the Svan language.

²⁹ The paper is dedicated to the 80th anniversary of Professor Iza Chantladze.

³⁰ Арсень Оніанъ, Сборникъ сванскихъ названій деревьевъ и растений (на лāшхскомъ нарѣчїи) / არსენა ჳონანზ, მეგმარემ ი ჳალხარე ჳახელე ჳორაჯ. Петроградъ: Академія наукъ 1917 (Матеріалы по яфетическому языкознанію, 8.).

³¹ The project has been running, with kind support by the Volkswagen Foundation, since 2016; participants working in the monastery are B. Outtier, S. Kim, and the present author. The project further cooperates with the "Orioni" group at the I. Javakhishvili State University, Tbilisi, and the K. Kekelidze National Centre for Manuscripts.

³² Т(имофей) Буткевич, Язычество и Іудейство во времени земной жизни господа нашего Іисуса Христа, Харьков, 1888; different from this, the excerpts present on f. 2 and 4 of ms. 88 stem from an undetermined edition with images.

Part 1. (ff. 6, 13, 14, 14bis, partly with illustrations): **a)** (f. 6r, without illustration), recipe for curing cows on the basis of **silk vine** (*Periploca Graeca*), in Georgian: “<ლ>ვედურა – ამ ბალახის ძირი...” – “Silk vine - the root of this plant...” – **b)** (f. 6v, with coloured illustrations), on **milfoil** or **yarrow** (*Achillea millefolium*; Svan. შტუკის აკვათ, i.e. შტუგუტი(შ) აკუატ [Lent.] ‘mouse tail’, Georg. ყვავისკუდა or თავისკუდა): “შტუკის აკვათ დედალი (ვგონებ, ჩვენ ყვავისკუდას რომ ვეძახით, ის არის) მამალი ყვავის ამოიღებს, დედალი არა...” – “Milfoil, female (I think this is what we call *qvaviskuda*): the male (plant) has blossoms, the female not...” – **c)** (f. 13r, with coloured illustration), on a root named **gwemda**: “გვემდა – ამ ბალახის ძირს სჭამენ სვანის ბოშები დიდმარხვაში სანამ დაბერდება – მერე აღარ” – “*gwemda* – the root of this plant is eaten by the children of Svanetia during Lent until it gets old – then no longer.” – **d)** (f. 13v, with coloured illustrations), on a plant **against fleas** (Svan. მუზისყოლ, i.e. მზისყოლ, Georg. რწყილის წამალი) and another plant (female; Svan. მუქურულ, i.e. მუქურლ?); – (f. 14r, with coloured illustration): on the male variant of the same plant; Svan. ყვირ მუქურულ, Georg. მამალი მუქურელი); **e)** (f. 14v), list of **13 further Svan plant names**, including ჩაჟის ინლა, i.e. ჩაჟი(შ) ინლა ‘horse raspberry’ and others; **f)** (f. 14^{bis}r, with illustration), on a plant **against rheumatism**: Svan. ქარის ჟაგარ, i.e. ქარი(შ) ჟაგარ [Kala], Georg. წელის ტკივილის წამალი, also Svan. მუქერ-შიყის ჟაგარ, i.e. მქარ-შიყი(შ) ჟაგარ, Georg. წელის წამალი; **g)** (f. 14^{bis}v, with illustration), on a plant **against pains** (?): Svan. მეხვიას ჟაგარ, i.e. მჟვია(შ) III რ., Georg. მჭამლის წამალი.

2. (ff. 7r-12v): **a)** (f. 7r), two plants named ‘**cat’s testicle**’ (Svan. ცუცის-ყურნა, i.e. ცუციცი(შ) ყურნა [Lower Bal], Georg. კატის-ყვერნა) and ‘**ibex’s beard**’ (Svan. ღვაშაშ-ვერე, i.e. ღუაშაშ ვერე [Lower Bal], Georg. ჯიხვის-წვერა); **b)** (7v), a plant used for healing named ‘**stomach’s remedy**’ (Svan. ხადიკ ჟაგარ / ხადის ჟაგარ, i.e. ჯადი(შ) ჟაგარ), male (Svan. მამულ, i.e. მამილუ) and female (Svan. დედულ, i.e. დედული); **c)** (f. 8r), a plant used for **dying thread**, with explanation of its use (Svan. ქიპის-ლაღვიარ, i.e. ქიპი(შ) ლაღვარ, Georg. ძაფის საღებავი); **d)** (f. 8v), three plants named ‘**serpent’s garlic**’ (Svan. ბიჩი ნიპრა, i.e. ბიჯი(შ) ნიჭრა [Ušguli]) or ‘**bull’s spruce**’ (? Svan. ხანის ნეწვ, i.e. ჯანი(შ) ნაძუ? [Kala]), ‘**mole’s foot**’ (Svan. მუჰი ჭიშხ, i.e. მუჰი(შ) ჭიშხ [Upper Sv.] or მუდი-ფეხა, i.e. მუდი(შ) ფეხა [Lent.]), and ‘**horse lily**’ (Svan. ჩაჟიკ თიორა, i.e. ჩაჟი(შ) თიორაშა, Georg. ცხენის თიორა ბალახი); **e)** (f. 9r), **wood avens**, with explanation of its use (*Geum urbanum*; Georg. ქვეშ-ნიგვზისა); **f)** (f. 9v), **wild sorrel** (*Rumex crispus*) or **mountain sorrel** (*Rumex alpinus*; Svan. телеца / ტელეცა i.e. ტელეცი, Georg. ღვალა); **g)** (f. 10r), **dill** (*Anethum graveolens*? Georg. ყვითელ-ძირა); **h)** (f. 10v), **reedmace** (*Typhus*, Georg. თივა ქასრი), and **whorled Solomon’s seal** (*Polygonatum verticillatum*; Georg. ცხენის სვინტრა); **i)** (f. 11r), **snake-root** (*Polygonum bistorta*; Svan. хамунда, i.e. ჯამუნდა [Lower Svan.], урстав, i.e. ცირსდატ [Upper Svan.], двалура, i.e. დტალურა [Ušguli], Georg. დვალურა), and ‘sweet flag’ (*Acorus calamus*, Svan. ჩხეტი-ძირ, i.e. ჩხეტი(შ) ძირ, Georg. მთის ეგირი [Rača]); **j)** (f. 11v), **chervil** (*Anthriscus cerefolium*? Svan. ბონდა), with explanation, and **Solomon’s seal** (*Polygonatum*; Georg. სვინტრი); **k)** (f. 12r), plant **against burns**, unnamed (Svan. ლიშხიის ჟაგარ, i.e. ლიშხი(შ) ჟაგარ, Georg. დამწვრის წამალი).

As we can see, many questions must still remain open. This is not only true for the author or compiler of the information but also, e.g., of the dialectal basis of the collected terms, which is only rarely indicated explicitly; as the Svan designations are given partly in Georgian, partly in Russian script without any umlaut or length marks, much further investigation will be necessary to reveal the treasure the manuscript hides and thus to add it to our common knowledge of the Svan language.

The author of the present paper intends to provide a more thorough account of this manuscript, building upon these preliminary remarks which are dedicated to the 80th anniversary of Professor **Iza Chantladze** who, together with her students **Nino Nakani**, authored an intriguing book on the "Flora of Svanetia" (2014).

სვანური მასალები ათონის მთის ქართულ ხელნაწერში

(წინასწარი შენიშვნები)³³

რ ე ზ ი უ მ ე

სამეცნიერო ინტერესი სვანური ენისადმი დაიწყო მე-18 საუკუნის უკანასკნელ ათწლეულში, როდესაც მეცნიერებმა: იოჰან ანტონ გიულდენშტედტმა, პეტერ სიმონ პალასმა, იულიუს ფონ კლაპროტმა და სხვებმა გამოაქვეყნეს სიტყვათა პირველი სიები. თითქმის საუკუნე დასჭირდა პირველი ტექსტების, გრამატიკული ანალოზებისა და ლექსიკონების დაბეჭდვას სვანური წარმომავლობის მქონე ბესარიონ და ივანე ნიჟარაძეების მიერ. პირველი წიგნი, რომელიც დაიწერა და მთლიანად მიეძღვნა სვანურ ენას, 1917 წელს გამოჩნდა აკადემიკოს ნიკო მარის „იათფეტური ენათმეცნიერების მასალებში“ (№8). ეს იყო არსენ ონიანის „ხეებისა და ბალახების სვანურ სახელთა კრებული (ლაშხურ დიალექტზე)“, რომელიც დღემდე ნიშანდობლივია სვანურ ლექსიკოგრაფიაში.

სვანეთის ბოტანიკისადმი სამეცნიერო ინტერესის კიდევ ერთი ადრინდელი მოწმე, არსენ ონიანზე უფრო ძველი, **ცოტა ხნის წინაა აღმოჩენილი ათონის მთის ივერთა მონასტერში**, რომლის ქართულ ხელნაწერთა ახალი კატალოგის დამუშავებისას მიკვლეულია ხუთი უცნობი ხელნაწერი (№88-92); მათგან მონაზვნების ნოველების უკანასკნელი აპოფთიგმის თეოფილესეული თარგმანის ასლი ჩაწერილია 1903 წელს **ილია ფანცულაიას** მიერ (№92). ეს არის დიდი მოცულობისა (სულ 728 გვერდი) და, მისგან განსხვავებით, ანონიმური გადამწერის მიერ შესრულებული №88 ხელნაწერი საკმაოდ დაზიანებულია (ფაქტობრივად მოიცავს მხოლოდ 68 გვერდს); სხვა ხელნაწერებისაგან განსხვავებით, ეს ხელნაწერი ჩანაწერების, ჩანახატებისა და ნაბეჭდი

³³ სტატია ეძღვნება პროფესორ იზა ჩანტლაძეს თავისი დაბადების 80 წლისთავზე.

მასალების ნაკრებს წარმოადგენს და კომპილაციური ხასიათისაა — ხელნაწერის ტექსტის გვერდით არის მცენარეთა ჩანახატები და ჩაკრულია რამდენიმე ნაბეჭდი ფურცელი (მათ შორის 1888 წელს გამოცემული რუსული წიგნიდან პალესტინის შესახებ). ეს უფრო „ესკიზური“ წიგნია, ვიდრე ხელნაწერი, რომელიც შეიცავს ბეჭდურ მასალებს (რამდენიმე გვერდი მიწებებულია) ხელნაწერი ტექსტისა, ძირითადად, მცენარეთა ნახატების გვერდით.

სავარაუდოდ, **ივერთა მონასტრის №88 ხელნაწერი შედგენილი უნდა იყოს მე-19 საუკუნის ბოლოს**. მისი მასალა შეიცავს რამდენიმე ნაწილს, რომელიც გამოირჩევა ფორმატით, ხელწერითა და შინაარსით. ყველაზე დიდი ნაწილი (ff. 15r–29r), ზოგადად, ეხება ბოტანიკას, ამკარად დაფუძნებულს რუსულ წყაროებზე, ხოლო ქართული, ლათინური, ფრანგული თუ გერმანული სახელები და განმარტებები (ნაწილობრივ ქართულად გადაწერილი) მოცემულია რუსულთან ერთად. მას **წინ უძღვის ორი მცირე ნაწილი, რომლებიც ასახავენ სვანეთის ბოტანიკას, განსაკუთრებით სამკურნალო მცენარეთა სვანურ დასახელებებს** (გვ. 7-12 და 6, 13-14).

ბევრი საკითხი ჯერ კიდევ ღიაა. ზოგი რამ არ არის საკმარისი ავტორის ან ინფორმაციის შემდგენლისათვის: მაგალითად, შეგროვილი ტერმინების დიალექტური საფუძველი, რომელიც ნათლად მხოლოდ იშვიათად არის მითითებული; ვინაიდან სვანური ასონიმები ნაწილობრივ ქართულ ენაზეა მოცემული, ნაწილობრივ კი — რუსულად, ხმოვანთა უმლაუტის ან სიგრძის აღნიშვნის გარეშე, ამიტომ საჭირო იქნება შემდგომი ღრმა კვლევა ხელნაწერის მიჩქმალული საგანძურის გამოსამჟღავნებლად, რაც დაემატება ჩვენს ცოდნას სვანური ენის შესახებ.

წინამდებარე სტატიის ავტორის მიზანია, გამოსცეს საანალიზო ხელნაწერის საფუძვლიანი პუბლიკაცია, ამჯერად კი პროფესორ **იზა ჩანტლაძის** 80 წლის იუბილესადმი მიძღვნილი სამეცნიერო-პოპულარული კრებულითვის ეს წინასწარი შენიშვნებიც, ალბათ, საკმარისი იქნება. ქალბატონი **იზა** ხომ თავის მოწაფესთან — **ნინო ნაკანთან** ერთად ავტორია შესანიშნავი წიგნისა „სვანეთის ფლორა“ (2014 წ.).

იოსტ გიბერტი

შედარებითი და ინდოგერმანული ენათმეცნიერების დოქტორი,
იოჰან ვოლფგანგ გოეთეს ფრანკფურტის უნივერსიტეტის
ემპირიული ლინგვისტიკის ინსტიტუტის დირექტორი
და ამავე უნივერსიტეტის აკადემიური სენატის წევრი;
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის, სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის
თბილისისა და შოთა რუსთაველის სახელობის ბათუმის სახელმწიფო
უნივერსიტეტების საპატიო პროფესორი, საქართველოს მეცნიერებათა
ეროვნული აკადემიის უცხოელი წევრი.